

ИЗЛОЖБА НОВЕ НЕМАЧКЕ АРХИТЕКТУРЕ У БЕОГРАДУ 1940. ГОДИНЕ

Сажетак: У корпусу изложби архитектуре које су обележиле међуратни период српске архитектуре, велику пажњу привукла је изложба Нове немачке архитектуре, која је одржана у Београду октобра 1940. године. Била је то прва изложба немачке националсоцијалистичке архитектуре у иностранству. Учешиће у организационим активностима узео је сам врх југословенских власти са кнезом Павлом, као покровитељем исте. Програмски део изложбе припремио је арх. Алберт Шпер, као инспектор јавних радова престонице Рајха, а по директивама министра спољних послова Рибентропа и министра пропаганде Гебелса. Изложба је привукла велику пажњу стручне и шире јавности, а о њој је исцрпно извештавала дневна штампа. У раду су протумачени друштвени, културни и политички аспекти ове архитектуре и њен пријем у српској и југословенској архитектури.

Кључне речи: Београд, изложба, нова немачка архитектура, сајмиште, друштво, култура, политика

Важност изложби у историји новије српске архитектуре потврђена је у различитим аспектима њених историографских изучавања. Изложбе архитектуре омогућавају слојевит увид у контекст друштвених услова, културе, уметности и духа једног времена, размишљања и ставова струке, али и политичких и идеолошких чинилаца. Оне су често биле одраз међудржавних односа и делотворни принцип културне размене. Ови принципи нарочито заступљени били су на изложби Нове немачке архитектуре у Београду. То је била прва изложба националсоцијалистичке градитељства изван немачких граница. Одржана је у Немачком павиљону на Сајму

у Београду између 5. и 16. октобра 1940. године „... под покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла“.¹ Важност ове изложбе била је толико велика, да је на Радио Београду био емитован пренос уживо, док је дневна штампа о истој ревносно извештавала.²

Немачке власти су изложби посветиле велику пажњу и приказале најзначајније примере своје нове архитектуре.³ Били су изложени модели најважнијих грађевина у Берлину и другим већим градовима, „... који служе општим потребама ... националсоцијалистичког грађевинарства да ствара за заједницу. То су модели зграда важних државних надлештава, школа, касарна и других установа које имају друштвени значај“, а осим грађевина приказани су и „... пространи тргови и широке улице немачких градова. Ту су и планови за изградњу и обнову немачких градских насеља...“, као и макете „... фабричких зграда које се налазе у шумским пре-

1 Аноним, (2. X 1940) Изложба „Нова немачка архитектура“ биће свечано отворена 5. октобра у Немачком павиљону на Сајмишту, *Политика*, стр. 6 (у даљем тексту: Аноним, Изложба „Нова немачка архитектура“).

2 Аноним, (5. X 1940) Репрезентативна изложба нове немачке архитектуре отвара се данас пре подне у Немачком павиљону на Сајмишту, *Време*, стр. 5 (у даљем тексту: Аноним, репрезентативна изложба).

3 Међу изложеним радовима међуратна штампа је издвојила Краљев трг у Минхену, Дом немачке уметности у Минхену, Партијске конгресне зграде у Нирнбергу, Канцеларство Рајха са собом за рад вође Рајха, Олимпијски стадион, Аеродром Темпелхоф, висећи мост у Хамбургу, типске пројекте школа и дечјих домова; видети: Аноним, (2. X 1940) Изложба нове немачке архитектуре одржаће се на Београдском сајмишту од 5. до 16. октобра“, *Време*, стр. 9. У даљем тексту: Аноним, Изложба нове немачке архитектуре. О овој изложби видети и: Б. (1940) Изложба нове немачке архитектуре на београдском сајмишту, *Београдске опитинске новине* X, стр. 854-858; Аноним, (2. X 1940) Изложба немачке архитектуре у Београду, *Време*, стр. 9; Аноним, (6. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга на свечаном отварању изложбе немачке нове архитектуре у Београду, *Политика*, стр. 1; Аноним, (6. X 1940) Њихова Краљевска Височанства Кнез Намесник и Кнегиња Олга на изложби немачке архитектуре, *Време*, стр. 1; Аноним, (6. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга присуствовали су свечаном отварању изложбе нове немачке архитектуре, *Време*, стр. 5; (у даљем тексту: Аноним, Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга присуствовали су свечаном отварању изложбе); Аноним, (7. X 1940) Банкет министра грађевина г. Вуловића у „Српском краљу“ поводом немачке архитектонске изложбе, *Правда*, стр. 4; Валтерс, Р. (13. X 1940) Поводом изложбе немачке архитектуре. Грађевинска уметност велике Немачке, *Политика*, стр. 11-12; Anonim, (1940) Nova nemačka građevinska umetnost / Neue deutsche baukunst, Berlin: Volk and Reich, Verlag; Kadijević, A. (2005) Odjaci arhitekture totalitarizma u Srbiji, *Dans* 51, Novi Sad: Društvo arhitekata Novog Sada, str. 46; Благојевић, Љ. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Завод за уџбенике Београд, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 52.

делима...”.⁴ Осим тога, били су изложени пластички радови професора Брекера, нацрти гоблена професора Пајнера и слике са ниρνбершких партијских зборова.⁵

Изложбу је организовао „... генерални инспектор јавних радова престонице Рајха г. професор Алберт Шпер према директивама министра спољних послова Рајха г. фон Рибентропа и министра пропаганде ... г. др. Гебелса”.⁶ Друштвено-политичка пажња коју су српске и југословенске власти посветиле овој изложби осведочена је присуством кнеза Павла, који је отворио изложбу, кнегиње Олге, читавог државног врха и дипломатског хора.⁷ Свечано отварање изложбе обележило је идеолошки обојено излагање професора Хетлагеа, који се обратио у својству изасланика инспектора Шпера. Он је представио „... принципе нове грађевинске уметности у ... Немачкој, нарочито наглашујући активно учешће Вође Рајха канцелара г. Хитлера у стварању архитектуре и грађевинарства Трећег Рајха. На крају говора, професор г. Хетлаге замолио је Њ. Кр. Височанство Кнеза Намесника да отвори изложбу. У пратњи професора г. Хетлагеа и Вернера Марха, Њихова Краљевска Височанства и остали гости прошли су полагањем све изложбене дворане, заустављајући се дуже времена пред појединим изложеним моделима и макетама. Нарочито интересовање показала су ... за зграду канцеларије Рајха у Берлину и ... моделе који показују уређење партијских зграда и стадиона у Ниρνбергу”⁸ (слика 1).

То је био својеврсни преседан, будући да чланови владарске династије лично нису присуствовали ни највећим националним светковинама у сопственој земљи.⁹ Идеолошка позадина била је нескривена. Отворено је промовисана тоталитарна естетика немачке националсоцијалистичке архитектуре, као део стратегије политичког приближавања Немачкој, које су југословенске власти систематски спроводиле. Показало се да је иза ретроградних идеја и начела немачке

4 Аноним, (10. X 1940) Данас ће на сајмишту бити свечано отворена велика изложба немачке грађевинарске уметности, *Политика*, стр. 6.

5 Аноним, Изложба нове немачке архитектуре, стр. 9.

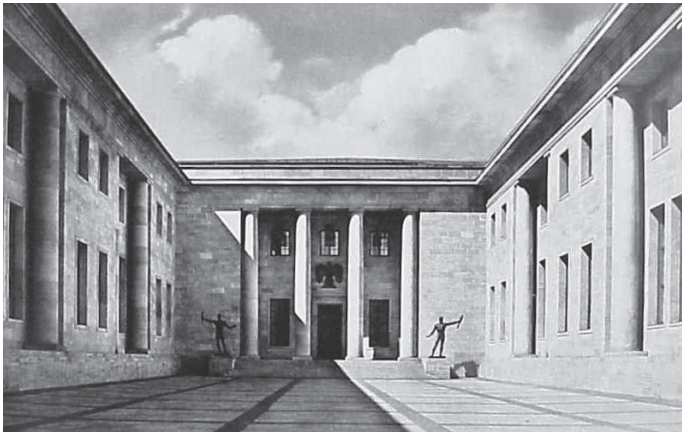
6 Аноним, Изложба „Нова немачка архитектура”, стр. 6.

7 Аноним, (6. X 1940) У присуству њ. кр. вис. кнеза Намесника и кнегиње Олге јуче је свечано отворена велика изложба нове немачке архитектуре, *Политика*, стр. 5-6. (У даљем тексту: Аноним, У присуству).

8 Исто, стр. 6.

9 То се може закључити на основу новинарских извештаја са разних националних свечаности, освећења меморијала и других објеката на којима није било забележено лично присуство краљевске породице. О томе видети чланке из листова *Политика*, *Време* и *Правода*, као и извештаје у АЈ-74.

тоталитарне архитектуре отворено стао читав државни врх, највише инстанце власти и да је правац развоја југословенске архитектуре био одређен и трасиран, али убрзо и прекинут ратним збивањима, насилно као што је и покушано са његовим увођењем у српску и југословенску градитељску културу.¹⁰ Строги канони ове архитектуре и њена тоталитарна визија света нису били прилежни српској култури и слободарској традицији, па нису оставили дубљи траг, осим у издвојеним позним примерима јавних грађевина које су грађене уз финансијску потпору Државе, попут Министарства грађевина из 1940. године.¹¹

Слика 1 Алберт Шпер, *Канцеларија Рајха*, свечани трем, Берлин, 1938; извор илустрације: <https://www.saak.nl>

Међу главним карактеристикама националсоцијалистичке архитектуре био је агресивно пласирани монументализам, чији је ефекат у штампи оцењен „... без варљивог сјаја...”, са чистом „... класичном складношћу”, одакле је произишавала „... грандиозност нових немачких грађевинских објеката усклађена ... са целисходношћу и практичним потребама којима је грађевина намењена. Њеној лепоти много додаје и то што су је немачки архитекти повезали са околином и местом на којем је подигнута. У њиховим антички симетричним, класично-вертикалним линијама осећа се струјање младићског самопоуздања и вере у живот, а те две врлине красиле су старе Јелине и старе Германе. Нова Немачка тежи да их чврсто утемељи у своје уметничко стварање.”¹² (слика 2)

¹⁰ О политичким уливима у српску архитектуру видети: Маневић, З. (1984) Архитектура и политика (1937–1941), *Зборник за ликовне уметности* 20, Нови Сад: Матица Српска, стр. 293-308.

¹¹ О Министарству грађевина видети: Банковић, В. (2005) Нова зграда министарства грађевина Краљевине Југославије, *Наслеђе VI*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 163-174.

¹² Аноним, У присуству, стр. 6.

Слика 2 Паул Лудвиг Трост, *Пантеон славе*, Краљевски трг, Минхен, 1935; извор илустрације: <http://www.essential-architecture.com>

Полагањем права на класично градитељско наслеђе и њену културу, али и повлачењем паралела са властитом националном прошлошћу, као легитимним наследником класичних тековина, нова немачка архитектура градила је нове конструкте једне непостојеће традиције и тако творила „Нову традицију”. Међутим, то није била она изворна и природна традиција, пошто је била лишена свог основног елемента, а то је стваралачка слобода. „Нова традиција” није познавала и уважавала креативни потенцијал градитеља и њихову ауторску особеност, јер је сматрано да је „... архитекта овде био само посредник између воље и идеала”.¹³ Уместо тога, ова архитектура се определила за друштвени колективитет, фокусирајући се на јавном карактеру грађевине, њеној поруци, намени и пропагандној улози, која је своју материјализацију имала у тотализујућој естетици хибридних монументалнистичких грађевина, где је монументално доведено до апсурда, и које су своју идеју црпље из дубоког убеђења у изворност класичног наслеђа и животност ове архитектуре. Оцењено је да „... жива архитектонска уметност Немачке јесте једна врста израза државне моћи...”, која је као и у „... свима великим историјским епохама ... у тесној вези са моћи земље, њеним законима, рангом и достојанством”.¹⁴ Међутим, она није имала негативну друштвену рецепцију од стране савременика, и сматрано је да „... својим особинама и својим тежњама архитектонска уметност ... унапред одређена да видно полаже необориву политичку вољу”, и у

13 Аноним, Репрезентативна изложба, стр. 5.

14 Исто, стр. 5.

том смислу је „... политички напор ... раван архитектонском делу”.¹⁵

Политички напори профилисали су идеолошку и естетску форму нове немачке архитектуре, која активно рачуна и на незаобилазну улогу вође Рајха, који својим узором трасира правце њеног развоја. Он „... сам ствара нацрте за велике аутостраде и за подизање читавих градова, као и за уређење многих предела”, и „... никад ништа не воли да диктира...”, већ да „... само препоручује своје идеје, а да слуша и туђе”, те да се „... Његова љубав за архитектуру огледа ... у томе што на своме имању на Оберсалцбергу има канцеларију у којој израђује планове”.¹⁶ Међутим, иза воље диктатора који „не воли да диктира” крио се заправо један отворени, агресивни став, који је потпуно поништио аутономност архитектонског стваралаштва, јер је увек „... много значајнији онај који наређује да се гради од архитекте...”.¹⁷

Политичко и архитектонско рефлектовано је у јединственом простору, који је на отварању београдске изложбе препознат у ставу да „... Држава преко својих уметничких органа у народу развија смисао за уметност ...”, и да су национал-социјалистичке грађевине „... намењене јавној друштвеној потреби, израђене тако да могу да приме у своја недра огроман број људи, да их озаре здравом светлошћу...”, али се убрзо показало да је ова светлост имала злокобне и претеће одсјаје, како самим градитељским фондом, његовим строгим цртама, тако и ратним ужасима које су њихови идеолошки оци креирали. Међутим, југословенске власти их нису препознале, и на изложби су изразиле своје дивљење и симпатије за архитектуру која је настала под диктатом нацистичког режима.

Студија простора била је важно место ове архитектуре, будући да је директно доведена у везу са хуманистичким аспектом ове архитектуре или одсуством истог, будући да је „... Задатак архитектуре био да се стотине хиљада људи задрже у простору као једна целина...”, па овде „... нису поједине мере схваћене према појединцу већ према формацијама”.¹⁸ Истакнуто је да треба „... нарочито подвући велики успех нове немачке архитектуре у томе што је умела да у тим просторијама огромних димензија у волумену маса учесницима отклони оно тешко осећање које појединци осећају кад се нађу у високом техничком објекту, неоргански

15 Исто, стр. 5.

16 Аноним, (16. X 1940) Хитлер као архитекта, *Правда*, стр. 8.

17 Аноним, Репрезентативна изложба, стр. 5.

18 Исто, стр. 5.

повезани са њим, јер им тада изгледа да су ништавни и смрвљени огромношћу масе мртве материје. Нова немачка архитектура успела је на један чаробан начин да учесницима у тим великим техничким објектима појача снагу и веру у себе зато што се осећају органски повезани за њих, те са њима заједно живе и делају.”¹⁹ (слика 3)

Слика 3 Вернер Марх, *Олимпијски стадион*, Берлин, 1936;
извор илустрације: <https://www.theguardian.com>

Међутим, каква је заправо била улога човека у овој хипермонументалистичкој архитектури? Да ли је она заиста могла одговорити изазовима које је пред себе поставила? Друштвена улога је произашла из диктата политичког тоталитета, који је градитељским остварењима арогантно показивао расну супериорност немачке нације, на чему је посебно инсистирао нацистички режим. Из тежње да се идеолошка слика пројектује кроз дискурс архитектуре и њених репрезентативних јавних грађевина, заправо је потпуно поништена улога појединца, негирана у креираном идеалу друштвеног колективитета. У том смислу, хуманистичка позиција човека се изгубила у огромним потезима „мртве материје”, а сама идеја о вери и снази, изгледа да је управо нестала у тешким осећањима и ништавности у сусрету са агресивном реториком ове архитектуре, која је перцепирана и прихваћена као споменик једне бруталне ауторитарне власти, која је своју моћ потврђивала у репресивима и агресивним наступима своје нове архитектуре.

Зашто би југословенска власт тежила оваквим узорима, који нису били својствени националном бићу њених народа?

19 Аноним, У присуству, стр. 6.

Можда се одговор делимично крије у речима немачког посланика фон Херена, који је приликом отварања изложбе између осталог рекао да се „Баш овде у Југославији ... укрштају многе старославне културе, у овој земљи која је као и ми, имала да води љуту борбу за своју слободу, за своје националне тежње. У овој земљи у којој ... мора да се извојује решење социјалних проблема, нова немачка архитектура – у то сам уверен – наићи ће на разумевање”.²⁰ Разумевање свакако није изостало, о чему сведоче речи министра грађевина Данила Вуловића који је оценио да су „... Туђи културни утицаји деловали ... плодно на наш народни дух обогаћујући га новим искуствима и подстичући у њему развој нових духовних снага. Немци као вековни, непосредни суседи нашег народа, корисно су културно утицали на ток губања наше народне културе, и ова величанствена изложба нове немачке грађевинске уметности несумњиво ће извршити сличан подстрек на идеје и остваривање наших архитеката и инжењера. Не мање ће бити важан и утицај ове изложбе на оплемењивање укуса широких народних слојева у Југославији”.²¹

Да ли се разбијена национална слика, настојала поново склопити на основама колективитета пројектованог у новом стилу југословенског градитељства, које би некритички усвојило наративе немачког националсоцијалистичког немарштва? Одговори на ова питања се могу пронаћи у дубокој политизованости југословенске културе, и напуклих темеља југословенског идентитета. У закаснелим покушајима санирања друштвених и националних пукотина, архитектура се показала изузетно захвалним средством. Архитектуром се настојао обновити идентитетски принцип, а сасвим неочекивано он је тражен у тоталитарним доктринама које му нису биле природно извориште. Стога естетика Нове традиције није била суштински примењива у контексту српске и југословенске архитектуре. Изградња југословенске Нове традиције није се одвијала по очекивањима њених мецена, који су узоре пронашли на изложби немачке националсоцијалистичке архитектуре.

Ширењу идеологије нове немачке архитектуре, допринела су и предавања немачких професора, која су одржана у данима трајања изложбе на престижним београдским научним и просветним установама. Предавање са темом „Нови погледи на развитак немачке архитектуре” одржао је Даниел

20 Аноним, Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга присуствовали су свечаном отварању изложбе, стр. 5.

21 Исто, стр. 5.

Кренкер, професор историје архитектуре, на позив Друштва за историју уметности на Универзитету у Београду.²² Поводом изложбе нове немачке архитектуре предавање о немачкој средњеveковној пластици одржао је професор историје уметности са Берлинског универзитета Вилхелм Пиндер, на позив југословенско-немачког друштва.²³ Предавање о новој немачкој архитектури на примеру Берлина, одржао је арх. Ханс Штефан, члан канцеларије Алберта Шпера, на позив београдског удружења инжењера и архитеката.²⁴ Ова предавања наишла су на добар одзив стручне јавности и јавних личности из политичког живота.

Пажњу великог броја посетилаца привукла је и сама изложба коју је обишло чак 32.000 посетилаца.²⁵ Изложбу је пратио и обимни каталог у коме су била илустрована најбоља дела немачке националсоцијалистичке архитектуре.²⁶ Организоване посете имали су архитекти, инжењери и чиновници Министарсва грађевина и љубљански

22 Аноним, (9. X 1940) Министар грађевина г. Данило Вуловић на предавању о новој немачкој архитектури, *Време*, стр. 5; Аноним, (9. X 1940) Берлински професор за историју архитектуре г. Др. Кренкер одржао је синоћ предавање о новој грађевинској уметности. Ово предавање приређено је поводом немачке архитектонске изложбе у Београду, *Политика*, стр. 10; Аноним, (10. X 1940) Предавање професора г. др. Кренкера, *Правда*, стр. 17; Аноним (10. X 1940) Министар грађевина г. Данило Вуловић на предавању о новој немачкој архитектури, *Правда*, стр. 18.

23 Аноним (12. X 1940) Професор историје уметности др. Пиндер одржаће данас предавање о немачкој пластици у Средњем веку, *Време*, стр. 10; Аноним (13. X 1940) Немачка пластика у средњем веку, *Политика*, стр. 21.

24 Аноним (13. X 1940) Дух нове Немачке у монументалним грађевинама, *Време*, стр. 5; Аноним, (15. X 1940) Преуређење Берлина као пример градње у новој Немачкој, *Политика*, стр. 6; Аноним, (15. X 1940) Како се изграђује Берлин, *Време*, стр. 11; Аноним, (16. X 1940) Предавање грађевинског саветника арх. г. Штефана. Берлин ће изменити свој изглед и постати један од најлепших градова Европе, *Време*, стр. 8.

25 Према чланцима из дневне штампе у прва два дана изложба је имала чак 3.000 посетилаца; видети: Аноним, (7. X 1940) Изложбу нове немачке архитектуре посетило је јуче преко три хиљаде лица, *Време*, стр. 5. У наредних десет дана, закључно са 12. октобром број посетилаца био је око 32.000 од тога 12.000 одраслих и 20.000 студената. Видети: Аноним, (15. X 1940) Изложба „Новог немачког грађевинарства” у немачком павиљону на београдском сајмишту биће отворена до 16. о. м. закључно, *Политика*, стр. 6; Аноним, (16. X 1940) Изложба „Новог немачког градитељства” у Немачком павиљону на београдском сајмишту, *Правда*, стр. 5.

26 У штампи се помињао каталог са 80 илустрованих дела; Аноним, Изложба нове немачке архитектуре, стр. 9. Други извори помињу каталог од 100 илустрованих дела; Аноним, (15. X 1940) Изложбу „Новог немачког грађевинарства” на београдском сајмишту посетило је до сада преко 32.000 лица, *Време*, стр. 12.

општински архитекти.²⁷ Такође, за све посетиоце Министарство саобраћаја је омогућило посебне олакшице.²⁸ Изложбу су посетиле и многобројне личности из јавног и политичког живота.²⁹

Реакције на немачку изложбу нису изостале ни из стручних кругова. Архитекти Драгомир Поповић и Милица Крстић, дали су позитивне оцене ове изложбе.³⁰ Такође, у време одржавања изложбе актуализоване су идеје о реализацији Олимпијског стадиона у Старом граду по пројекту арх. Вернера Марха, а актуелно је било и подизање Београдске опере.³¹

У време одржавања изложбе, одвијале су се и друге културне приредбе које су имале за циљ продубљивање политичких односа са немачким властима. Осим поменутих предавања, био је одржан концерт регенсбуршког црквеног хора „Врапчића”, који је у сали Коларчеве задужбине свечано отворио београдску музичку сезону.³² У време одржавања изложбе актуелно је било и освећење камена темељца нове немачке евангелистичке катедрале у Београду, које је у присуству високих немачких и југословенских званица обављено свега

27 Аноним, (8. X 1940) Група архитеката Министарства грађевина на изложби нове немачке архитектуре, *Време*, стр. 5; Аноним, (9. X 1940) Инженери министарства грађевина на изложби немачке архитектуре, *Време*, стр. 5; Аноним, (10. X 1940) Посете на немачкој изложби, *Правда*, стр. 18; Аноним, (17. X 1940) Љубљански општински архитекти у Београду, *Политика*, стр. 11.

28 Министарство саобраћаја одобрило је свим посетиоцима ове изложбе 50% попушта на свим југословенским државним железницама (Аноним, (2. X 1940) Низ великих немачких културних приредби, *Време*, стр. 9. У даљем тексту: Аноним, Низ великих немачких).

29 Аноним, (11. X 1940) Г. др. Корошец на немачкој изложби, *Време*, стр. 5; Аноним, (11. X 1940) Г. др. Корошец на немачкој изложби, *Политика*, стр. 6.

30 Крстић, М. (16. X 1940) Изложба немачке архитектуре у Београду, *Правда*, стр. 5; Поповић, Д. М. (1940) Изложба новог немачког грађевинарства, *Уметнички преглед* III, бр. 8, Београд: Музеј Кнеза Павла, стр. 249-252.

31 Угала, Д. (10. X 1940) Олимпијски стадион у Београду по замисли професора Вернера Марха, *Време*, стр. 7; Аноним, (12. X 1940) Грађење спортског стадиона и уређење доњег града, *Политика*, стр. 11; Здравковић, И. (1940) Исход конкурса за београдску Оперу, *Уметнички преглед* III, бр. 4-5, Београд: Музеј Кнеза Павла, стр. 144-148; Илијевски, А. (2011) Ђурђе Бошковић као савременик и тумач архитектуре Београда између два светска рата, *Годишњак града Београда* LVIII, Београд: Музеј града Београда, стр. 190-195; Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике; два пројекта архитектке Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* 41, Нови Сад: Матица Српска – Одељење за ликовне уметности, стр. 163-180.

32 Аноним, Низ великих немачких, стр. 9; Аноним, (8. X 1940) Концерт хора регенсбуршке катедрале, *Политика*, стр. 6.

неколико дана по затварању изложбе.³³ Двор је у време одржавања изложбе био укључен у активности, попут посете исељеничком логору Немаца из Басерабије.³⁴ Било је појачано и антијеврејско расположење, а мржња је потпиривана у дневној штампи, која је била под контролом југословенских власти.³⁵ Тиме су југословенске власти показале своју полтронску позицију којом су се настојале додворити немачким властима, тако што су стварале политички амбијент по угледу на своје немачке узоре.

Изложба немачке архитектуре у Београду остварила је своју мисију. Југославији и свету су приказана дела нове немачке архитектуре. Изложба је имала велику посету и изазвала је дивљење дела југословенске стручне јавности и њене штампе, допринела је политичком приближавању двеју земаља, и остварила идеолошки продор ван својих граница. Иако је тај продор био умерен и не нарочито раширен, он је несумњиво утицао на редефинисање одређених градитељских ставова, мање у српској, а нешто више у хрватској и словеначкој средини, где је перципиран као градитељски и културолошки модел који је крајем међуратног периода имао све више поклоника.

33 Аноним, (13. X 1940) Освећење камена темељца нове немачке евангелистичке цркве у Београду, *Политика*, стр. 26; Аноним, (18. X 1940) Освећење камена темељца немачке евангелистичке цркве у Београду, *Политика*, стр. 11; Аноним, (21. X 1940) Освећење темељца нове евангелистичке цркве у Београду, *Политика*, стр. 7.

34 Аноним, (8. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга посетила је прихватни логор за немачке исељенике из Басерабије, *Политика*, стр. 5.

35 У листу *Време* су готово свакодневно излазили чланци који су нападали Јевреје. Видети: Аноним, (11. X 1940) Јевреји – дошљаци успели су да се увуку у све гране наше привреде. Три групе Јевреја у Југославији, *Време*, стр. 6; Аноним, (13. X 1940) Јевреји – дошљаци у Београду улажу милионске своте у непокретности, *Време*, стр. 6; Аноним, (13. X 1940) Јеврејске централе у Београду, *Време*, стр. 6; Аноним, (15. X 1940) У трговини и целокупној привреди Баната Јевреји имају водећу улогу, *Време*, стр. 6; Аноним, (16. X 1940) Јеврејима – страним држављанима дозволе за боравак у нашој земљи неће бити продужаване, *Време*, стр. 6; Аноним, (16. X 1940) Сомборску чаршију држе Јевреји, *Време*, стр. 6; Аноним, (18. X 1940) Јеврејски капитали, *Време*, стр. 6; Аноним, (18. X 1940) „Руски цар” неће више бити централа Јевреја, *Време*, стр. 6 и друго.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аноним, (2. X 1940) Изложба „Нова немачка архитектура” биће свечано отворена 5. октобра у Немачком павиљону на Сајмишту, *Политика*.
- Аноним, (2. X 1940) Изложба нове немачке архитектуре одржаће се на Београдском сајмишту од 5. до 16. октобра”, *Време*.
- Аноним, (2. X 1940) Изложба немачке архитектуре у Београду, *Време*.
- Аноним, (2. X 1940) Низ великих немачких културних приредби, *Време*.
- Аноним, (5. X 1940) Репрезентативна изложба нове немачке архитектуре отвара се данас преподне у Немачком павиљону на Сајмишту, *Време*.
- Аноним, (6. X 1940) Њихова Краљевска Височанства Кнез Намесник и Кнегиња Олга на изложби немачке архитектуре, *Време*.
- Аноним, (6. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга присуствовали су свечаном отварању изложбе нове немачке архитектуре, *Време*.
- Аноним, (6. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник и Кнегиња Олга на свечаном отварању изложбе немачке нове архитектуре у Београду, *Политика*.
- Аноним, (6. X 1940) У присуству њ. кр. вис. кнеза Намесника и кнегиње Олге јуче је свечано отворена велика изложба нове немачке архитектуре, *Политика*, стр. 5-6.
- Аноним, (7. X 1940) Изложбу нове немачке архитектуре посетило је јуче преко три хиљаде лица, *Време*.
- Аноним, (7. X 1940) Банкет министра грађевина г. Вуловића у „Српском краљу“ поводом немачке архитектонске изложбе, *Правда*.
- Аноним, (8. X 1940) Група архитеката Министарства грађевина на изложби нове немачке архитектуре, *Време*.
- Аноним, (8. X 1940) Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга посетила је прихватни логор за немачке исељенике из Басерабије, *Политика*.
- Аноним, (8. X 1940) Концерт хора регензбуршке катедрале, *Политика*, стр. 6.
- Аноним, (9. X 1940) Инжењери министарства грађевина на изложби немачке архитектуре, *Време*.
- Аноним, (9. X 1940) Министар грађевина г. Данило Вуловић на предавању о новој немачкој архитектури, *Време*.
- Аноним, (9. X 1940) Берлински професор за историју архитектуре г. др. Кренкер одржао је синоћ предавање о новој грађевинској уметности. Ово предавање приређено је поводом немачке архитектонске изложбе у Београду, *Политика*.

Аноним, (10. X 1940) Данас ће на сајмишту бити свечано отворена велика изложба немачке грађевинарске уметности, *Политика*.

Аноним, (10. X 1940) Предавање професора г. др. Кренкера, *Правда*.

Аноним, (10. X 1940) Министар грађевина г. Данило Вуловић на предавању о новој немачкој архитектури, *Правда*.

Аноним, (10. X 1940) Посете на немачкој изложби, *Правда*.

Аноним, (11. X 1940) Г. др. Корошец на немачкој изложби, *Време*.

Аноним, (11. X 1940) Јевреји – дошљаци успели су да се увуку у све гране наше привреде. Три групе Јевреја у Југославији, *Време*.

Аноним, (11. X 1940) Г. др. Корошец на немачкој изложби, *Политика*.

Аноним, (12. X 1940) Професор историје уметности др. Пиндер одржаће данас предавање о немачкој пластици у Средњем веку, *Време*.

Аноним, (12. X 1940) Грађење спортског стадиона и уређење доњег града, *Политика*.

Аноним, (13. X 1940) Дух нове немачке у монументалним грађевинама, *Време*.

Аноним, (13. X 1940) Јевреји – дошљаци у Београду улажу милионске своте у непокретности, *Време*.

Аноним, (13. X 1940) Јеврејске централе у Београду, *Време*.

Аноним, (13. X 1940) Немачка пластика у средњем веку, *Политика*.

Аноним, (13. X 1940) Освећење камена темељца нове немачке евангелистичке цркве у Београду, *Политика*.

Аноним, (15. X 1940) У трговини и целокупној привреди Баната Јевреји имају водећу улогу, *Време*.

Аноним, (15. X 1940) Како се изграђује Берлин, *Време*.

Аноним, (15. X 1940) Изложбу „Новог немачког грађевинарства“ на београдском сајмишту посетило је досада преко 32.000 лица, *Време*.

Аноним, (15. X 1940) Изложба „Новог немачког грађевинарства“ у немачком павиљону на београдском сајмишту биће отворена до 16 о. м. закључно, *Политика*.

Аноним, (15. X 1940) Преуређење Берлина као пример градње у новој Немачкој, *Политика*.

Аноним, (16. X 1940) Јеврејима – страним држављанима дозволе за боравак у нашој земљи неће бити продужаване, *Време*.

Аноним, (16. X 1940) Сомборску чаршију држе Јевреји, *Време*.

Аноним, (16. X 1940) Предавање грађевинског саветника арх. г. Штефана. Берлин ће изменити свој изглед и постати један од најлепших градова Европе, *Време*.

Аноним, (16. X 1940) Изложба „Новог немачког градитељства“ у Немачком павиљону на београдском сајмишту, *Правда*.

Аноним, (16. X 1940) Хитлер као архитекта, *Правда*.

Аноним, (17. X 1940) Љубљански општински архитекти у Београду, *Политика*.

Аноним, (18. X 1940) Јеврејски капитали, *Време*.

Аноним, (18. X 1940) „Руски цар“ неће више бити централа Јевреја, *Време*.

Аноним, (18. X 1940) Освећење камена темељца немачке евангелистичке цркве у Београду, *Политика*.

Аноним, (21. X 1940) Освећење темеља нове евангелистичке цркве у Београду, *Политика*.

Anonim, (1940) *Nova nemačka građevinska umetnost / Neue deutsche baukunst*, Berlin: Volk and Reich, Verlag.

Б. (1940) Изложба нове немачке архитектуре на београдском сајмишту, *Београдске општинске новине X*, стр. 854-858.

Банковић, В. (2005) Нова зграда министарства грађевина Краљевине Југославије, *Наслеђе VI*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 163-174.

Благојевић, Ј. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Завод за уџбенике Београд, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Валтерс, Р. (13. X 1940) Поводом изложбе немачке архитектуре. Грађевинска уметност велике Немачке, *Политика*, стр. 11-12.

Здравковић, И. (1940) Исход конкурса за београдску Оперу, *Уметнички преглед III*, бр. 4-5, Београд: Музеј Кнеза Павла, стр. 144-148.

Илијевић, А. (2011) Ђурђе Бошковић као савременик и тумач архитектуре Београда између два светска рата, *Годишњак града Београда LVIII*, Београд: Музеј града Београда, стр. 171-203.

Kadijević, A. (2005) Odjeci arhitekture totalitarizma u Srbiji, *Dans 51*, Novi Sad: Društvo arhitekata Novog Sada, str. 44-47.

Крстић, М. (16. X 1940) Изложба немачке архитектуре у Београду, *Правда*.

Маневић, З. (1984) Архитектура и политика (1937-1941), *Зборник за ликовне уметности 20*, Нови Сад: Матица Српска, стр. 293-308.

ТАДИЈА СТЕФАНОВИЋ

Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике; два пројекта архитекте Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* 41, Нови Сад: Матица Српска – Одељење за ликовне уметности, стр. 163-180.

Поповић, Д. М. (1940) Изложба новог немачког грађевинарства, *Уметнички преглед* III, бр. 8, Београд: Музеј Кнеза Павла, стр. 249-252.

Угала, Д. (10. X 1940) Олимпијски стадион у Београду по замисли професора Вернера Марха, *Време*.

Tadija Stefanović
Faculty of Contemporary Arts, Belgrade

EXHIBITION OF NEW GERMAN
ARCHITECTURE IN BELGRADE, 1940

Abstract

Among architectural exhibitions that marked the interwar period of Serbian architecture, the exhibition of new German architecture held in Belgrade in October 1940 attracted great attention. It was the first exhibition of German national socialist architecture abroad. Top members of Yugoslav government took part in the organizational activities, with Prince Pavle as a patron. The exhibition was prepared by architect Albert Speer who was a public works inspector for the Reich capital, and according to the directives of the Foreign Minister Ribbentrop and propaganda minister Goebbels. The exhibition attracted a great deal of attention from both high-profile and wide public, and was reported widely by the daily press. It has interpreted the social, cultural and political aspects of German architecture and its reception in Serbian and Yugoslav architecture.

Key words: *Belgrade, exhibition, new German architecture, Sajmište, society, culture, politics*